

Marko Trajković*, Niko Josić

O neophodnosti bioetičkog obrazovanja pravnika

SAŽETAK

Obrazovanje je "most" koji omogućava kontinuitet vrijednosti. Zadatak pravničkog obrazovanja mora biti usmjeren na izgradnju i zaštitu vrijednosti čovjeka. Obrazovanje nas treba uputiti na činjenicu da nije bitno samo primati znanje, već i živjeti u skladu s njim. Prosudivanje čovjeka, ovisno o obrazovanju, mora voditi oplemenjivanju.

Obrazovanje pravnika mora svoju stvarnost osloboditi od "iskrivljenih linija", od nevrjednosti i "knezova ovoga svijeta". Ono mora stvoriti "sigurnu klimu" za djelovanje ne samo pravničke profesije, već i drugih, unutar bioetičkog obrazovanja.

Žurba u stjecanju znanja i nesazrijevanje, koji su prisutni u obrazovanju pravnika, onemogućuju da se odgovori na "bolne" točke naše stvarnosti. Na te točke najčešće ukazuje bioetika, te se zato javlja ideja o neophodnosti uključivanja bioetike u obrazovanje pravnika. Bioetika može pomoći u obnovi svijesti pravnika, koja je "ranjena" čistim pozitivizmom. Obrazovanjem pravnika valja odbaciti "papirnati svijet" pravne znanosti, a "prigrabiti" stvarnost ispunjenu bioetičkim pitanjima.

Uvod

Bezbrojne i neutemeljene pravne promjene koje si je naša stvarnost dopustila, dovele su do konfuzije u obrazovanju pravnika, koje je sebi dopustilo "luksuz" da se nazove "suvremenim", a zapravo predstavlja samo skretanja i lutanja u odnosu na uzvišen razlog postojanja pravničke profesije. Taj uzvišeni razlog postojanja pravničke profesije isti je kao i predmet kojim se bavi bioetika – čovjek kao vrijednost i to

---

* Adresa za korespondenciju: Marko Trajković, Pravni fakultet u Nišu, Trg 14 oktobar 4/39, RS – 18 000 Niš, Republika Srbija, e-mail: trajkovicmarko@yahoo.com.

"sam u sebi" i bez ikakvog uvjetovanja¹, jer s čovjekom nema "trgovine", "pregovora" i "dogovora", a tome su naklonjeni moralni relativizam i pravni pozitivizam.

Dakle, valjalo bi očekivati opću obnovu, "osvježenje" i "pročišćenje" pravničkog obrazovanja, kako bi se ponovo došlo do pravog razloga školovanja pravnika – čovjeka kao vrijednosti². Ako čovjek kao vrijednost bude vodilja preporoda obrazovanja pravnika, pravo će postati oslonac na putu ostvarenja vrijednosti³. Taj preporod morao bi biti u pravcu "očitovane istine" u Isusovoj etici koja nije odvojena od njegova života, koji je putokaz i za proces obrazovanja⁴. Tako postavljeno obrazovanje neće biti odvojeno od života, kao što je danas slučaj, i tu pomaže kršćanska misao, koja "daruje" bioetičkim teoretičarima i pravnicima "jedan iskorak da se ne izgube u racionalnom određivanju onog što je dozvoljeno, a što nedozvoljeno..."⁵. Ova kršćanska misao dolazi do nas preko "osnovnog etičkog pitanja" koje glasi: "Zašto činim to što činim?"⁶

Nitko ne bi smio govoriti o budućnosti pravničkog obrazovanja, ako ne bi za njega vezao brigu za ljudski život, koju nam u našoj stvarnosti "daruju" kršćanstvo i bioetika. Bioetiku možemo označiti i kao "etiku života", "jer se ona bavi svim pitanjima vezanim uz ljudski život, počevši od samog rađanja, zahvata tijekom života i umiranja".⁷ Uključenje bioetike u pravničko obrazovanje moguće je i s obzirom na "tri bitna elementa za njenu definiciju: bioetika je područna, relacijsko-filozofska i pluriperspektivna etika"⁸. Ovakva odredba, tri bitna elementa za definiciju bioetike "kakva bi trebala biti da bi mogla odgovoriti zadaćama koje su pred nju faktički postavljene"⁹, sasvim je primjerena našem nastojanju da govorimo ne samo o pravu kakvo jest, već i kakvo bi trebalo biti. Na taj način, obrazovanje bi moglo "natkriliti" jaz koji stoji između *jest* i *treba*, stvarnosti i vrijednosti.

¹ L. Tomašević, *Bioetika u kršćanskoj tradiciji i sadašnjosti*, u: A. Čović (ur.), *Izazovi bioetike*, Pergamena, Zagreb, 2000, 152.

² M. Chiodi, *Tra cielo e terra, La vita umana e il suo senso. Linee di interpretazione filosofica e teologica, a partire dal dibattito bioetico*, Cittadella, Assisi, 2002 i M. Chiodi, *Etica della vita, Le sfide della practica e le questioni teoriche*, Glossa, Milano, 2006.

³ Pontificio Consiglio per la Famiglia, *Enciridion della Famiglia, Documenti magisteriali e pstorali su Famiglia e Vita 1965-2004*, Giovanni Paolo pp. II, *Evangelium vitae (Lettera enciclica sul valore e l'invulnerabilità della vita umana 25.3.1995)*, Centro editoriale dehonimo, Bologna, 2004, 367-494.

⁴ M. Vidal, *Kršćanska etika*, Karitativni fond UPT, Đakovo, 2001, 11.

⁵ L. Tomašević, *Bioetika u kršćanskoj tradiciji i sadašnjosti*, 151.

⁶ Ibid., 151.

⁷ Ibid., 150.

⁸ A. Čović, *Etika i bioetika*, Pergamena, Zagreb, 2004, 28.

⁹ Ibid., 29.

Naše nastojanje u ovom radu nije stvaranje prikaza tabličnog programa obrazovanja pravnika, niti želimo ulaziti u aspekte krivično-pravne i građansko-pravne problematike vezane uz pitanja bioetike¹⁰. Ovo ostavljamo kako bi uslijedilo tek nakon razrješenja polazne pretpostavke, a to je "povratak" osnovne vrijednosti, odnosno čovjeka, u pravničko obrazovanje. Naša je namjera na jedan opći način ukazati na zamke isključivo pozitivističkog pravničkog obrazovanje, iz kojeg je, naravno, najprije isključena filozofija, filozofija prava, aksiologija, etika, a potom i bioetika. Mi ne obećavamo nove rasporede sati i ne idemo k tabličnim prikazima, već nastojimo ostati slobodni i s visina općih zaključaka sve promatrati "nesputanog" pogleda.

Razlog bavljenja ovom temom nalazimo i u uvjerenju da dolazi doba nastajanja potpuno vrijednosno obnovljenog i pročišćenog pravničkog obrazovanja, u kojem će valjano obrazovani ljudi postati zakonopisci novog života, te samim tim i obrazovanja. Dakle, potvrđuje se točnom misao sv. Tome Akvinskog da "se sva moralna sfera ne može pokriti pravom..."¹¹.

1. "Namjere" i ishod današnjeg pravničkog obrazovanja

Danas su prisutne dvije izrazito suprotne, i po svome djelovanju jednako "kobne", te dakle, u svom ishodu, ujedinjene namjere pravničkog obrazovanja. One se očituju najprije u namjeri da se "proširi" pravničko obrazovanje, i to u smislu "broja" pravnika, a potom da se obrazovanje sadržinski umanjí, te po prirodi stvari "okrnji". Prema prvoj težnji, valjalo bi proširiti "obim" pravničkog staleža sve većim brojem "gotovih" pravnika, koji izlaze s pravnih fakulteta. Istovremeno, tom "prevelikom" broju pravnika nudi se "brzo", nepotpuno i "nesazrelo" obrazovanje, te oni još uvijek nisu u mogućnosti "podariti" valjana rješenja za bioetičke probleme, koje sasvim sigurno nameće naša stvarnost¹². Možda možemo govoriti o sužavanju "kruga" pravnika, ali ne i o sužavanju "obujma" znanja koje valja ponuditi pravnicima.

Dakako, prisutna je i tendencija "ne-služnja" znanja vrijednostima, već državi, koja postaje okosnica današnjeg obrazovanja. Pravni pozitivizam "promatra" čovjeka kao podređenog svom najvećem autoritetu – državi i njenoj najvećoj vrijednosti – pravnoj sigurnosti. Ova "gorka satira" vodi u istinsko odbacivanje vrijednosti ljudskog života, a "kobne" posljedice ovakvog obrazovanja vode do "striktno činjeničnih de-

¹⁰ Tu se misli, na primjer, na pitanja eutanazije, abortusa itd. Naravno, na ova se pitanja potom nadovezuju i krivično-pravna i građansko-pravna odgovornost, ali tema ovog rada nisu pojedini oblici pravne odgovornosti, već opće razmatranje stanja pravničkog obrazovanja lišenog kršćanskog i bioetičkog pristupa.

¹¹ V. Valjan, *Bioetika*, Svjetlo riječi, Sarajevo-Zagreb, 2004, 48.

¹² O pitanju odnosa bioetike, politike i prava vidjeti više u: R. Mordacci, *L'incerta vicenda della bioetica*, u: G. Angelini (ur.), *La bioetica, Questione civile e problemi teorici sottesi*, Glossa, Milano, 1998, 38-44.

skripcija očiglednih postupaka, kakvi se mogu zapaziti u koncentracionim logorima..."¹³. Ovako postavljeno obrazovanje, lišeno procesa vrednovanja i ispunjeno apologetskim tonovima, neće moći napraviti "razliku između autentičnog i lažnog, između višeg i nižeg; između prave religije i lažne religije, između pravog vođe i šarlatana, između znanja i učenosti ili sofizma, između vrline i poroka, između moralne osetljivosti i moralne tuposti, između umetnosti i kiča, između vitalnosti i degeneracije itd."¹⁴

Takvo obrazovanje postaje "parazit" i "zlo" zajednice, ako ne proističe iz prihvatanja vrijednosti čovjeka, što opisuje i Herman Broch: "O svinjarijama koje su počinili štreberski profesori i docenti na univerzitetima, istiskujući svoje jevrejske kolege, o slučajevima koji su mi poznati sa svim detaljima, o svemu tome radije ne bih govorio"¹⁵. Ovo je samo "očekivana" posljedica odbacivanja vrijednosti tijekom obrazovanja, ili, da se preciznije izrazimo, skolastičkim rječnikom, ovo je *ignorantia affecta*.

Ignorantia affecta prisutna je u današnjem obrazovanju pravnika, a ta "varka" bila je prisutna i ranije jer: "Svojim uverenjem 'zakon je zakon' pozitivizam je razorio nemački pravnički stalež prema zakonima sa samovoljom i zločinačkom sadržinom. Pri tom pozitivizam uopšte nije u stanju da vlastitom snagom obrazloži važenje zakona"¹⁶.

U namjernom prikrivanju saznanja o potrebi aksiološko-bioetičkog obrazovanja pravnika očituje se "osjećaj nemoći pred vlastitom moći"¹⁷ koji vodi k "intelektualnom nepoštenju"¹⁸, a ono potvrđuje stav sv. Tome Akvinskog, da je pravo stvoreno za zle i opake. To je uvidio i Gustav Radbruch, nakon svog "iskustva pred Damaskom"¹⁹.

Uznemiravajuća je činjenica da se u obrazovanju pravnika "skrenulo" od vrhovnog načela – vrijednosti čovjeka, k pravnoj sigurnosti, kao klasičnoj vrijednosti pravnog pozitivizma. Ovakvo obrazovanje pravnika prema pravnoj sigurnosti "zadovoljava" samo one "duhove" koji su dovoljno bezbožni da ne ispunjavaju vrijednosti sami od sebe, već vrlo često djeluju protiv nje²⁰. Na ovaj način ljudi žele "umaći" teškoj oba-

¹³ L. Štraus, *Prirudno pravo i istorija*, Plato, Beograd, 1997, 45.

¹⁴ Ibid., 53.

¹⁵ H. Broh, *Pisma o Nemačkoj 1945-1949*, SVETOVI, Novi Sad, 1994, 19.

¹⁶ G. Radbruch, *Pravni i drugi aforizmi*, Dosije, Beograd, 2007, 18.

¹⁷ A. Čović, *Etika i bioetika*, 64.

¹⁸ L. Štraus, *Prirudno pravo i istorija*, 45.

¹⁹ A. Kaufmann, *Uvod v filozofijo prava*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1998, 122.

²⁰ E. Lask, *Filozofija prava i kraći spisi*, Dosije, Beograd, 2005, 74.

vezi aksiološki ispunjenog obrazovanja i umjesto obrazovanja za vrijednosti, stvara se puko obrazovanje za dobit. Što je motiv ovakvog brzog obrazovanja? Ništa drugo do stjecanje dobiti. Mi ne negiramo dobit kao valjanu stvar, samo ističemo da ona nije presudna i vodeća, i naglašavamo jedinstvo inteligencije i vrijednosti, a ne inteligencije i vlasništva.

Temelj pravničkog obrazovanja mora biti toliko široko i čvrsto postavljen, da bi činio protutežu pozitivističkim nastojanjima države, koja želi kontrolirati obrazovanje. Ovakva želja države za smanjenjem obrazovanja u smislu kvalitete i kvantitete građe koja se pruža studentima, proističe iz njenog samoljublja i želje da lakše koristi "ključ" pokornosti stanovništva, njihovo znanje. Tako prava obrazovanost pravnika postaje samo slučajnost i ekstrem, koji država lako "otklanja" i umjesto koga nudi usko stručno obrazovanje. Na taj način usko specijalizirani pravnik, pa čak i sveučilišni profesor prava, slični "tvorničkom radniku" koji čitav život proizvodi neki dio nekog stroja. Moramo, međutim, shvatiti da razlika između općeg i stručnog obrazovanja "nije zapravo oštra opreka, već uzajamna dopuna, jer konkretna uloga čovjeka u svestrano razvijenoj društvenoj zajednici iziskuje podjednako solidnu općeo-brazovanu osnovu..."²¹. Danas se neprimjereno ovakvo stanje pukog stručnog obrazovanja, "obožava" kao "moralni" i obrazovni fenomen. Država uzdiže ovakvo stanje obrazovanja koje još nazivamo i "obrazovanje u malim stvarima", kao i stanje istinske udaljenosti od čovjeka. Tada se neobrazovanost u donekle atipičnim pravnim stvarima, stvarima izvan "puke" granice pravnog pozitivizma, smatra znakom "plemenite skromnosti" jednog pravnika. Na taj način dolazi do izopačenja svih pravih aspiracija u obrazovanju pravnika, te do isključivog obrazovanja budućih "narodnih tribuna" koji odbijaju prihvatiti stav da "istina ne može biti stvorena kao rezultat glasovanja"²². Problem se nalazi u postavci pravničkog obrazovanja, koje ističe kao svoje ishodište učenje za "vladanje" glasanjem, preglasavanjem, "neprimjerenih" kompromisa i u najmanju ruku "čudnih" koalicija. Zar je za istinu neopходan "kvorum" i zar postoji razlika u istini do koje se dolazi jednoglasno ili većinom? Što učimo studente prava? Istini ili modusima preglasavanja, kako bi vladali? Je li danas istina zamijenjena interesom?

²¹ *Filozofijski rječnik*, u redakciji Vladimira Filipovića, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1984, 232.

²² J. Ratzinger, V. Messori, *Razgovor o vjeri*, VERBUM, Split, 2001, 55.

2. Pravničko obrazovanje kojem smo "naklonjeni"

Jedina prava aspiracija obrazovanja pravnika je apsolutna zaštita čovjekovog života. Ako to izostane u obrazovanju pravnika, nestaje utjecaj predpravnog uzroka obrazovanja, koji se nalazi u vrednovanju ljudskog života. A "pojačana" samostalnost pravnika ne stiže se apologetskim tonovima pozitivno-pravnog obrazovanja, jer pravnik najprije mora biti filozof koji ističe vrijednost čovjeka, a ispituje i "sumnja" u pozitivno-pravna rešenja. Tako obrazovanje postaje "brana" za zaštitu čovjeka od samovolje vlasti i "otklanja" patnju i stradanje ljudi. Ovo je nužan zakon prirode obrazovanja, koji se protivi svim "pomodnim" tendencijama.

Nasuprot formalnom, čisto pozitivno-pravnom obrazovanju, stoji ono obrazovanje koje još možemo nazvati i klasičnim obrazovanjem pravnika. Jasno je da je klasično pravničko obrazovanje izuzetno teško postići, jer to je nešto što zahtijeva, u punom smislu riječi, svestranu obdarenost. To, međutim, nije razlog da se prihvati formalno pozitivno-pravno obrazovanje, koje je gruba nefilozofska frazeologija, i nje se moramo "riješiti". Tek iz ovakvog stanja moguće je govoriti o pravnicima koji su "hrabro" hodali sami, ali branili ljudski život, na kojima će se sva buduća pravedna pokoljenja jednog naroda prosuđivati. Danas ovakvo obrazovanje potpomognuto bioetikom nudi "budnost" u svim stvarima i postat će ono što Hegel označava kao "apsolutno savršen etički organizam", a što je jedino moguće postići uz apsolutno priznanje značaja bioetike za očuvanje čovjeka.

Što se postiže klasičnim obrazovanjem pravnika? Rezultat je država koja počiva na humanosti i svestrana ličnost pravnika u okviru čvrstih zajedničkih humanističko-moralnih uvjerenja, koje nam nude kršćanstvo i bioetika. Ipak, ovo se neće dogoditi kada kršćanstvo, filozofiju, filozofiju prava, etiku i bioetiku "protjeramo" s pravnih fakulteta. Kakvim se tada ljestvama penjemo do "savršenog" pravnika?

Obrazovanje kojem smo "naklonjeni" u sebi sadrži kao imperativ sljedeće: "Samo bez žurbe!". Ovakvo obrazovanje namijenjeno je ustrajnim, temeljitim i mirnim duhovima, koji se nisu upustili u rasprave bez osnove i kovitlac modernog doba. Namijenjeno je onima koji nisu pronašli nove prolazne idole pravnog pozitivizma, koji ne uzdižu pravnu sigurnost nasuprot pravdi, koji vrednuju život, a ne upiru pogled na uštedu i gubitak vremena i imaju još vremena za svoje obrazovanje. Dakle, obrazuju se svakodnevno i trajno, i ne teže "pravničkom obrazovanju narodnih tribuna", koje pokazuje nedostatak "ozbiljne" etike i nehtijenje života.

Klasično obrazovanje pravnika, "potpomognuto" bioetikom, postaje aksiološko "lice" prava, koje tada mijenja smjer pravničkog obrazovanja. Postavlja se "novi" cilj – čovjek i prelazi s vlastitog interesa i vječite "potrage" za materijalnom udobnošću i

slavom, koji uzrokuju sukob, na ispitivanje mogućnosti uzdizanja vrijednosti čovjeka, te omogućava da se ustanove pravila koja počivaju na vrijednostima. U tom smislu bioetika koja sudjeluje u procesu obrazovanja pravnika kojem smo "naklonjeni", također pomaže izgradnji "vrijednosnog mentaliteta" pravnika. Ona pomaže da jasno prepoznamo i priznamo, da je dobro uvijek "pravac" k višoj vrijednosti, zlo "pravac" k nižoj, te pomaže da se vrijednosti "nađu" u pravnoj građi i postanu "idealne sile"²³ koje se probiju u našu stvarnost. Ta "tuđa" energija, koju pravo treba, može se naći u bioetici posredstvom koje se može savladati otpor realnog prema vrijednostima i "pospješiti" svoj razvoj u pravcu ostvarenja vrijednosti, te da "izroniti iz oceana ili baruština činjenica"²⁴ formalnog pozitivno-pravnog obrazovanja.

Svojim preispitivanjem stvarnosti i stavom *bene vivere et bene operari*²⁵ sprječavamo da se svako pozitivističko nastojanje i djelovanje opravda. U ovome nam mogu pomoći točno određeni ciljevi bioetičkog obrazovanja: "poticanje moralne imaginacije", "prepoznavanje etičkog problema", "razvijanje vještine analize", "razvijanje osjećaja moralne dužnosti i osobne odgovornosti" i "tolerancija kritike, neslaganja i suprotnih stavova"²⁶. Sve ovo trebalo bi pridonijeti da pravnici koji "ispunjavaju" politička tijela "istražuju primjenu i posljedice etičkih principa"²⁷ u svojoj cjelokupnoj djelatnosti²⁸.

3. Ishodište valjanog obrazovanja pravnika - čovjek

Čovjek i njegov život predstavljaju "čist" organski proces, ako se isključe vrijednosti, tako da ni proces obrazovanja čovjeka "nije oslobođen vrednosti"²⁹. Dakle, budući da je "obrazovanje upravljanje, formiranje karaktera ili ličnosti, onda ne može niti sme biti neutralno"³⁰. Na to nas već, bez dvojbe, upućuju kršćanstvo i bioetika, i tako potvrđuju da se cilj obrazovanja, a to je čovjek kao vrijednost, sam nameće. Zbog toga je neophodno, tijekom obrazovanja pravnika, uspostaviti odnos prema vrijednostima, jer pod obrazovanjem podrazumijevamo "preobražavanje ljudskog individuuma u pravcu razvijanja njegovih psihofizičkih snaga i usvajanja iskustvenih

²³ N. Hartmann, *Kleinere Schriften*, Berlin, 1955, 293. Navedeno prema: V. Pavićević, *Odnos vrijednosti i stvarnosti u modernoj njemačkoj idealističkoj aksiologiji*, Kultura, Beograd, 1958, 117.

²⁴ L. Štraus, *Prirodno pravo i istorija*, 37.

²⁵ Više o tome vidjeti u: B. Häring, *Das Gesetz Christi*, I, München-Freiburg, 1976.

²⁶ O tome više vidjeti u: N. Gosić, *Bioetička edukacija*, Pergamena, Zagreb, 2005, 31-33.

²⁷ Ibid., 143.

²⁸ Ovdje posebno izdvajamo krivično-pravno područje, kao bitno za održanje vrijednosti čovjekova života.

²⁹ V. Kamps, *Javne vrline*, Filip Višnjić, Beograd, 2007, 95.

³⁰ Ibid., 95.

sadržaja u neprekidnom kontaktu s prirodnom, društvenom i kulturnom stvarnošću..."³¹. Osobito tijekom tog "preobražavanja" valja uspostaviti valjan odnos prema vrijednosti čovjekovog života, o čemu nam i govori bioetika. Vrijednost ljudskog života spada u red vrijednosti, koje se odgojem i obrazovanjem pravника "potpomognutim" bioetikom mogu razviti, i ne samo razviti, već i "zapovijedati", i u ovome nalazimo smisao uključenja bioetike u obrazovanje pravnika.

Pravo je proizvod čovjeka, zato je naglašena potreba uključenja bioetike u obrazovanje pravnika. Jer, kao proizvod "nesavršenog" čovjeka, ono i samo može biti sasvim suprotno osnovnoj vrijednosti, čovjeku. Dakle, da bismo shvatili pravi zadatak pravničkog obrazovanja, potrebno je pravo shvatiti "iz njegove ideje" koja može biti samo vrijednost³². Nemoguće je valjano pravničko obrazovanje koje je "slijepo za vrijednosti", jer ideja pravničkog obrazovanja može biti samo čovjek kao vrijednost, jer se pravo "može shvatiti samo u okviru ponašanja koje se povezuje s vrednošću"³³. Vrijednosti kao vječiti standardi ponašanja, na koje nam ukazuju aksiologija i bioetika, mogu poslužiti kao standardi, kojima moramo težiti u obrazovanju pravnika³⁴. Čovjek kao osnovna bioetička vrijednost postaje na ovaj način "građa" za pravničko obrazovanje, koje postaje most između stvarnosti i vrijednosti, te tako obrazovanje zadobiva "stvaralačku moć".

Samo vrijednosti mogu "podariti" obvezujuću snagu pravnim normama³⁵. Ovo je neophodno istaknuti, jer "u posljednjih je desetak godina etička ili bioetička refleksija postupno ušla u okružje pravne regulative"³⁶. Zbog brojnih nedoumica naše stvarnosti, kao i zbog oblikovanja i preoblikovanja stvarnosti u pravnu normu, moramo se tom prilikom "pozvati" na bioetiku. Dakle, u takvoj situaciji postaje jasno da će pravo zadobiti smisao, samo ako se usmjeri k vrijednostima i njihovom ostvarenju. Ovaj se proces utjecaja bioetike na pravo odražava i u obrnutom smjeru, pa se javljaju "zakonske norme, te brojni propisi, deklaracije, rezolucije, upute, smjernice, oglasi i obavijesti državnih tijela i institucija o bioetičkim pitanjima i problemima"³⁷. Ovo je neophodno jer: "U bioetici se ponavlja uobičajeni postupak transformacije načela djelovanja u moralne norme i običaje, njihovo uzdizanje u formu zakona; iz

³¹ *Filozofijski rječnik*, 232.

³² G. Radbruh, *Filozofija prava*, NOLIT, Beograd, 1980, 14.

³³ *Ibid.*, 15.

³⁴ O odnosu vrijednosti i ponašanja vidjeti u: B Reich, C. Adcock, *Values, Attitudes and Behaviour Change*, Methuen, London, 1976.

³⁵ O problemu obavezujuće snage pravne norme vidjeti u: R. Lukić, *Obavezujuća snaga pravne norme i problem objektivnog prava*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1995 i M. Trajković, *Pravo kao sistem kod Radomira D. Lukića*, Novi Sad, 2005.

³⁶ P. Barišić, *Bioetika i ljudska prava*, u: A. Čović (ur.), *Izazovi bioetike*, Pergamena, Zagreb, 2000, 43.

³⁷ N. Gosić, *Bioetička edukacija*, 142.

etičkih se rasprava oblikuju pravne norme i odredbe"³⁸. I: "Dok pravnici traže i nalaze rješenja za bioetičke probleme regulirane zakonom, bioetičari nude važna moralna načela u okolnostima zadanog bioetičkog slučaja i problema, uvažavanje vrijednosnog i kulturnog sustava u kojem se problem javlja i čije razumijevanje može kvalitetnije pridonijeti rješavanju slučaja i problema u odnosu na upotrebu zakona i prisile"³⁹.

Tada postaje jasno koliko je bitno uključiti bioetiku u obrazovanje pravnika jer: "Tamo gde pravo ne bi bilo ništa drugo do vođina zapovest, ostalo bi neobjašnjeno obvezivanje i samog vođe putem prava..."⁴⁰. Dakle, odsustvo aksiološke i bioetičke strane obrazovanja pravnika sasvim sigurno vodi čistom pozitivističkom shvaćanju obavezujuće snage pravne norme, koja u tom slučaju ne počiva na vrijednostima, već na volji vlasti. Stoga pravo mora postati impersonalno, vezano uz objektivnu vrijednost, uz čovjeka, a ne vezano uz interes osobe ili grupe na vlasti⁴¹.

Kada čovjek zaista ne bi sudjelovao u ostvarivanju vrijednosti, on ne bi mogao ostvariti svoju ljudskost, na čemu inzistira kršćanstvo i bioetika. Tek u situaciji unošenja vrijednosti u proces obrazovanja, čovjekova djelatnost poprima sve odlike "neugasive težnje" k uspostavljanju veze stvarnosti s vrijednostima. Ona se tada odnosi i na pravo, koje je također "vrednosno postavljena tvorevina duha"⁴². Zbog toga je potrebno, tijekom obrazovanja, najprije ukazati na aksiološku stranu svijeta, a potom i na vrijednosnu stranu prava⁴³. U takvom shvaćanju čovjeka kao vrijednosti, "najiskreniju" pomoć pravna znanost može "očekivati" od bioetike.

Kada bi iz prava bile isključene vrijednosti, koje su razlog njegovog postojanja, pravo bi se pretvorilo u jedan čisto formalno-pravni oblik postojanja pravnih normi. Tada ne bi mogli otkloniti mnoga načela pravnog pozitivizma, koja imaju u sebi nešto "neprirodno", i predstavljaju najozbiljniju slabost današnjeg obrazovanja pravnika. Posebno ističemo "pomodno" odbacivanje čovjeka, kao najveće vrijednosti, jer umjesto "samorazumljivosti" čovjeka kao vrijednosti, imamo njegovo istrajno odbacivanje. Usprkos stalnom isticanju "brige" za čovjeka, kroz niz pozitivno-pravnih grana, a posebno u javno-pravnoj, građansko-pravnoj i krivično-pravnoj građi, ipak se događa "potamnjenje vrijednosti života"⁴⁴. Smatramo da naša stvarnost nudi očigledne "napade na vrijednosti ljudskog života: samoubojstva, više ili manje 'oprav-

³⁸ P. Barišić, *Bioetika i ljudska prava*, 43.

³⁹ N. Gosić, *Bioetička edukacija*, 191.

⁴⁰ G. Radbruh, *Pravni i drugi aforizmi*, 7.

⁴¹ O pitanju interesa vidjeti u: V. Zsifkovits, *Politik ohne Moral?*, VERITAS-Verlag, Linz, 1989.

⁴² D. Mitrović, *Teorija države i prava*, Dosije studio, Beograd, 2010, 530.

⁴³ O aksiologiji prava vidjeti u: R. Lukić, *Sistem filozofije prava*, Savremena administracija, Beograd, 1992.

⁴⁴ M. Vidal, *Kršćanska etika*, 222.

dana'; ubojstva, izvršena zbog jednog ili drugog razloga; 'ozakonjena' ubojstva (desaparecidos, smrtna kazna); pobačaji, pozitivna eutanazija, uz konstataciju o tobožnjem 'pravu na slobodni izbor vlastite smrti'; ratovi, uhićenja, mučenja, itd."⁴⁵ Dakle: "To konfuzno pravno stanje rezultat je etičkog relativizma i juridičkog pozitivizma, koji su teoriju razlikovanja prava od morala preokrenuli u teoriju korjenitog razdvajanja dvaju termina"⁴⁶. Pored 'povratka' etike u pravnu znanost, dodajemo i uključenje bioetike, te na taj način uklanjamo moralni relativizam i pravni pozitivizam, koji danas čine temelj pozitivno-pravnog obrazovanja pravnika. Zapravo, isključit ćemo "dvoznačnost"⁴⁷ spram vrijednosti ljudskog života. Unutar pravne znanosti, nailazimo na antipode: vrijednost ljudskog života i konstantno pravno "podrivanje" vrijednosti ljudskog života, što se često dokumentira velikim brojem pravnih normi čija suština nije vrednovanje i zaštita čovjeka, već suprotno, "gaženje" čovjeka kao najveće vrijednosti, i to kroz "ideologije zla"⁴⁸.

Ovako postavljena "dvoznačnost" može biti uklonjena jedino istrajnim obrazovanjem pravnika za apsolutno vrednovanje čovjeka. Marciano Vidal ističe dvije mogućnosti za nadilaženje "dvoznačnosti": "fundamentalnu etiku", koja bi trebala opravdati vrijednost ljudskog života u korijenu, i "dosljednu etiku", koja treba na dosljedan način predstaviti vrijednost ljudskog života⁴⁹. "Fundamentalnu etiku" i "dosljednu etiku" valja sadržajem i metodološki ugraditi kao kvalitete obrazovanja pravnika, koje bi morale pomoći pravničkom obrazovanju, koje prečesto krivuda i skreće s puta vrednovanja čovjeka, da se vrati na "punu istinu o čovjeku"⁵⁰. Zapravo, obrazovanje pravnika moralo bi biti prirodni produžetak nastojanja vrednovanja i zaštite "transcendentalnosti ljudske ličnosti"⁵¹. Na ovaj način bi valjalo okrenuti pravničko obrazovanje k čovjeku, od koga je u suštini tako dugo odvojeno. Kako drugačije ukazati studentima prava da: "Ljudska ličnost nikada ne sme biti iskorišćena za potrebe ekonomskih, društvenih i političkih planova – koji god autoritet te planove nametao – čak ni pod izgovorom napretka date civilne zajednice ili drugih ljudi, u sadašnjosti ili budućnosti"⁵².

⁴⁵ M. Vidal, *Kršćanska etika*, 222.

⁴⁶ V. Valjan, *Bioetika*, 49.

⁴⁷ Uopće o "dvoznačnosti" moralne svijesti u odnosu na vrijednost ljudskog života vidjeti u: M. Vidal, *Kršćanska etika*, 222-223.

⁴⁸ J. Pavle Drugi, *Sećanje i identitet, Razgovori na početku novog milenijuma*, CLIO, Beograd, 2008, 13-20.

⁴⁹ M. Vidal, *Kršćanska etika*, 223.

⁵⁰ O pitanju "pune istine o čovjeku" vidjeti više u: Papsko veće za pravdu i mir, *Osnove socijalnog učenja katoličke crkve*, Beogradska nadbiskupija Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2006, 6-8.

⁵¹ *Ibid.*, 25-26.

⁵² *Ibid.*, 69.

Zaključak

Dakle, konfuzija u primjeni pravnih propisa u odnosu na bioetičku problematiku nastaje najprije kao proizvod nepotpunog obrazovanja pravnika, a potom se kao direktan problem, naravno, javlja rad "takvih" pravnika u zakonodavnim tijelima i u ulozi zakonopisaca, kao i u ulozi primjenjivača pravnih propisa. Pažnju javnosti zaokuplja tek loš rezultat rada "takvih" pravnika, a za "prethodno pitanje", kako to pravnici "vole" istaći, koje sadrži samo obrazovanje pravnika, javnost nije zainteresirana.

Kako "zamišljamo" rad jednog pravnika, obrazovanog u duhu čistog pozitivizma, a u ulozi zakonopisca? Rezultat može biti jako "poguban" za čovjeka, jer pravnik pozitivista, od koga je vrijednost isuviše daleko, nije obrazovan u aksiološkom duhu. Moguće je ipak, da je on tijekom obrazovanja i došao u "dodir" s vrijednostima, ali sasvim je izvjesno da je tom prilikom u njegov duh "usađena" ideja vrijednosnog i moralnog relativizma.

Takav relativizam poguban je za "izrastanje" valjanih propisa, kojima bi se stvorila sigurna klima, iz jednostavnog razloga jer: "Konkretni zadatak politike je da moć stavi pod okrilje prava upravljajući tako njenom ispravnom primenom. Ne sme vredeti pravo jačeg, nego iznad svega snaga prava".⁵³ Ali, da bismo govorili o valjanom zakonopiscu i njegovom valjanom pravu koje stoji iznad moći, najprije moramo govoriti o valjanom obrazovanju budućeg zakonopisca. Shodno ovome, javljaju se sljedeća pitanja: "kako se rađa pravo i kako ga treba primjenjivati da bude sredstvo pravednosti, a ne povlastica moćnika da utvrđuje šta je pravedno?"⁵⁴ Dakle, danas se izbjegava razgovor o razlozima nastanka ovakvih problema, jer javnost više pažnje poklanja analizi posljedica. Bez korjenitih promjena u stvarima koje čine uzrok, ostat će "papirnata" i "besmislena" rasprava koja neće uroditi "plodom".

Rješenje se nalazi u aksiološkom i bioetičkom obrazovanju pravnika. Takvo obrazovanje mora ponuditi promišljanje osnovnih vrijednosti, te njihovo uklapanje u bioetiku i potom njihovu realizaciju u pravničkom djelovanju. Osnovni pokretač ovakvog obrazovanja mora postati čovjek kao vrijednost, odnosno valja "odlučno preporučivati ovu vezu između etike života i etike društva..."⁵⁵. Puko pozitivističko obrazovanje pravnika nudi odbacivanje čovjeka "kada prihvata i toleriše najrazličitije vidove nepoštovanja ljudskog života i nasilja nad njime..."⁵⁶. Što dalje ukazuje da: "Zlo nije manjak, već živo biće, duhovno, izopačeno i pokvareno. Zastrahujuća

⁵³ J. Racinger - Benedikt XVI., *Evropa, Njeni temelji danas i sutra*, Novoli, Beograd, 2010, 66.

⁵⁴ Ibid., 67.

⁵⁵ Benedikt XVI., papa, Enciklika, *Ljubav u istini*, Beogradska nadbiskupija, Beograd, 2010, 24.

⁵⁶ Ibid., 24.

stvarnost. Tajanstvena i strašna."⁵⁷ Ovakvo se "zlo" može pukim pravnim pozitivizmom "uvući" i u duh budućih pravnika. Dakle, proizlazi da sve mora biti podređeno čovjeku kao vrijednosti, pa čak i obrazovanje, iz jednostavnog razloga jer čovjek je bezuvjetna vrijednost, a ne "slabo i marginalizovano obličje"⁵⁸.

Marko Trajković, Niko Josić

On the necessity of bioethics education for lawyers

ABSTRACT

Education is a "bridge" that enables continuity of values. The task of educating the legal profession must be directed at the construction and protection of the value of man. Education must direct us at the fact that it is not only essential to receive knowledge, but also to live with it in harmony. The judgment of man depends on education, which must lead to ennoblement.

The education of lawyers must liberate its reality of "distorted lines", of unworthiness and the "princes of this world". It must create a "secure climate" for the activity of not only the legal profession, but also of others within bioethics education.

The haste in acquiring knowledge and non-maturing, which are present in the education of lawyers, render impossible to respond to the "painful" points of our reality. Bioethics most frequently indicates these points and that is why appears the idea of a need to include bioethics into the education of lawyers. Bioethics can help in the renewal of the consciousness of lawyers, which is "wounded" by pure positivism. By educating lawyers the "paper world" of the legal profession should be discarded, and a reality fulfilled with bioethical issues "seized".

⁵⁷ J. Ratzinger, V. Messori, *Razgovor o vjeri*, 128.

⁵⁸ Benedikt XVI., papa, Enciklika, *Ljubav u istini*, 24.